

Аналітична записка
щодо предмета розроблюваного проекту закону України з питань
уточнення положень про субсидіарну відповідальність у процедурі
банкрутства*

***Анотація.** В аналітичній записці досліджено чинне законодавство України, судова практика та зміст ініціатив народних депутатів України з метою формування пропозицій щодо уточнення положень Кодексу України з процедур банкрутства, що стосуються субсидіарної відповідальності в процедурі банкрутства.*

***Ключові слова:** банкрутство, субсидіарна відповідальність, повноваження ліквідатора, задоволення вимог кредитора.*

Вступна частина. Частиною другою статті 61 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – Кодекс) встановлено можливість покладення субсидіарної відповідальності за зобов’язаннями боржника на його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, які мають право давати обов’язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб, винних у банкрутстві боржника. При цьому чіткий та детальний порядок притягнення таких осіб до субсидіарної відповідальності не встановлено.

У сучасній судовій практиці застосовуються різні підходи до застосування цієї норми. Зокрема, суперечливими є: момент настання права ліквідатора або кредитора на подання заяви про покладення субсидіарної відповідальності на винну особу, початок перебігу строку позовної давності для подання такої заяви, а також розмір субсидіарної відповідальності, враховуючи, що такий розмір визначається як різниця між сумою вимог кредиторів та ліквідаційною масою і водночас включається до такої маси.

З огляду на зазначене, народними депутатами України підготовлено законодавчі пропозиції, які передбачають:

- визначення особи, яка винна у доведенні боржника до банкрутства та на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність, і її включення до складу учасників у справі про банкрутство;
- визначення порядку покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства.

Запропоновано в установлені строки зобов’язати ліквідатора, зокрема, скласти висновок про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство та направити його до господарського суду разом із клопотанням про залучення третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, до участі у справі. Господарський суд має постановити ухвалу про залучення до участі у справі таких третіх осіб або відмовити в їх залученні. Із дати постановлення відповідної ухвали протягом не більше трьох років ліквідатор та

кредитор мають право заявити до таких осіб вимоги в розмірі різниці між сумою визнаних судом вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

Ця аналітична записка присвячена аналізу чинного законодавства України, судової практики та змісту пропонованих ініціатив з метою формування пропозицій щодо уточнення положень Кодексу, що стосуються субсидіарної відповідальності у процедурі банкрутства.

Основна частина.

1. Ретроспективний огляд застосування положень про субсидіарну відповідальність у процедурі банкрутства.

В Україні норма про субсидіарну відповідальність осіб, винних у банкрутстві боржника, вперше була визначена в частині п'ятій статті 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон). Тривалий час вона не застосовувалася, оскільки панував погляд, згідно з яким вина осіб, які притягуються до субсидіарної відповідальності, мала бути доведена в кримінальному провадженні та підтверджена вироком суду. Тільки після ухвалення Верховним Судом постанови від 30 січня 2018 року у справі № 923/862/15, де було зазначено, що субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства застосовується до особи, дії та рішення якої призвели до відсутності коштів на рахунках і майна банкрута, і не пов'язується з наявністю вироків у кримінальних справах, почалося практичне застосування правового інституту субсидіарної відповідальності.

Норма, передбачена частиною п'ятою статті 41 Закону, під час ухвалення Кодексу України з процедур банкрутства була включена до частини другої статті 61 Кодексу. Тому існуюча судова практика Верховного Суду щодо застосування Закону використовувалася і під час застосування відповідної норми Кодексу¹. Хоча вона була відносно сталою, деякі рішення, зокрема щодо строків позовної давності, суперечили одне одному².

Норми самого Кодексу щодо субсидіарної відповідальності з 2019 року переглядалися двічі, що свідчить про проблеми у правозастосовній практиці та прагнення законодавця вдосконалити відповідні положення (див. Табл. 1).

Табл. 1

Закон	Короткий зміст законодавчих новел
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 20 березня 2023 року № 2971-IX	Стаття 42 Кодексу доповнена положенням про те, що особи, які вчинили, погодили правочини або вчинили майнові дії, які порушили права боржника або кредиторів, несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника в межах суми завданих боржнику такими діями збитків. У статті 61 Кодексу: - повноваження ліквідатора доповнено поданням відомостей (інформації), необхідних для ведення Єдиного реєстру боржників,

¹ Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства у судовій практиці Верховного Суду. Огляд правових висновків Верховного Суду. Вебсайт «Судова влада України». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_KGS_VS.pdf

² Позовна давність при притягненні до субсидіарної відповідальності в банкрутстві – Верховний Суд змінив позицію. Вебсайт Адвокатського об'єднання «Домінанта». URL: <https://dominanta-law.com/pozovna-davnist-pry-%20prytyahnenni-do-subsydiarnoyi-vidpovidalnosti-v-bankrutstvi-verkhovnyy-sud-zminyiv-pozytsiyu>

	відносно яких відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства; - право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, надано, крім ліквідатора, кредитору.
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань провадження та застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану» від 13 липня 2023 року № 3249-IX	У статті 44 Кодексу до обов'язків розпорядника майна віднесено проведення аналізу фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника, встановлення за результатами його проведення наявності або відсутності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, вчинення незаконних дій у разі банкрутства, а також повідомлення правоохоронних органів у разі виявлення ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, вчинення незаконних дій з майном боржника. У статті 61 Кодексу повноваження ліквідатора доповнено здійсненням аналізу фінансового стану банкрута, складенням висновку про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство за результатом його проведення.

Прийняття цих законів змінило, зокрема, коло осіб, які мають право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Якщо раніше таким правом був наділений тільки ліквідатор, що пов'язувалося судами з його повноваженнями, зокрема, із формування ліквідаційної маси та обов'язком подавати заяву про покладення субсидіарної відповідальності до суду в разі, коли буде встановлена недостатність майна боржника для повного задоволення вимог кредиторів³, то зараз таку заяву може подавати і кредитор. Це нововведення змінило судову практику.

У 2024 році через складності у правозастосуванні відповідних норм Верховний Суд звернувся до фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді для підготовки наукового висновку. Питаннями, винесеними на розгляд Науково-консультативної ради при Верховному Суді, стали визначення розмірів ліквідаційної маси та застосування строків покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у справі про банкрутство. З урахуванням висновку названої Ради, постановою Верховного Суду від 19 червня 2024 року у справі № 906/1155/20 (906/1113/21), зокрема, розмежовано вимоги ліквідатора та кредитора. Так, позов кредитора банкрута кваліфікується як похідний, оскільки грошові суми субсидіарної

³ Матеріали розширеної наради суддів Касаційного господарського суду, апеляційних та місцевих господарських судів, присвяченої річниці введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства. Вебсайт «Судова влада України». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Narada_06_11_2020.pdf

відповідальності стягуються не на користь кредитора, а входять до ліквідаційної маси банкрута, за рахунок коштів від продажу якої задовольняються вимоги кредиторів. Щодо строків притягнення до субсидіарної відповідальності, Верховний Суд дійшов висновку, що встановлення недостатності майна боржника для задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство є тією обставиною, з якою закон пов'язує початок перебігу строку позовної давності за вимогами про субсидіарну відповідальність у справі про банкрутство⁴.

Наведений огляд свідчить про існування певних проблем у правозастосуванні норм щодо субсидіарної відповідальності у процедурі банкрутства, що доводить актуальність запропонованих законодавчих новел.

2. Аналіз пропозицій народних депутатів України стосовно внесення змін до законодавства щодо притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, винних у доведенні боржника до банкрутства.

Аналіз законодавчих пропозицій і доданих до них документів свідчить, що насамперед вони спрямовані на визначення початку перебігу строку – моменту подання до суду ліквідатором або кредитором заяви про покладення субсидіарної відповідальності, а отже й строку позовної давності.

Як серед практиків, так і серед науковців цей «момент» викликає багато суперечок. Деякі вважають, що він має наставати негайно після визначення активів і пасивів боржника⁵, інші вважають, що притягнення до субсидіарної відповідальності осіб до завершення продажу наявного майна боржника може порушити їхні інтереси як відповідачів⁶. Після прийняття Верховним Судом постанови від 19 червня 2024 року у справі № 906/1155/20 (906/1113/21) може виникнути питання щодо застосування різних підходів до визначення моменту подання заяви (і, відповідно, перебігу строків позовної давності) для ліквідатора та кредитора (через те, що позов кредитора є «похідним»). Отже, на нашу думку, пропозиції народних депутатів України заслуговують на підтримку. Однак, зміст пропонованих норм може бути дещо вдосконалено та уточнено. Як зазначалося, у пропозиціях міститься визначення особи, яка винна у доведенні боржника до банкрутства та на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність, а також її може бути включено до складу учасників у справі про банкрутство (неплатоспроможність). Пропонуємо скоротити термін «особа, яка винна у доведенні боржника до банкрутства та на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність» та його визначення (див. Рис. 1).

⁴ Постанова Верховного Суду від 19 червня 2024 року у справі № 906/1155/20 (906/1113/21). Вебсайт «Судова влада України». URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2024_06_19_906_1155_20

⁵ Див., наприклад, П. Пригуза. Субсидіарна відповідальність: передчасність позову v ефективний спосіб захисту. Вебсайт «Закон і бізнес». URL: https://zib.com.ua/ua/160432-subsidiarna_vidpovidalnist_peredchasnist_rozovu_v_efektivniy.html

⁶ Див., наприклад, О. В. Марченко, О. І. Вознюк. Умови притягнення осіб, винних у доведенні до банкрутства, до субсидіарної відповідальності. *Нове українське право*. № 4 (2021). С. 41. URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/77/68>

Особа, яка винна у доведенні боржника до банкрутства та на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність - це третя особа, яка відповідно до законодавства несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, у тому числі засновник (учасник, акціонер), керівник боржника або інша особа, яка має право давати обов'язкові для боржника вказівки чи має змогу іншим чином визначати його дії, та яка залучена до участі у справі ухвалою господарського суду в якості особи, яка винна у доведенні боржника до банкрутства та на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність у порядку, визначеному цим Кодексом.

Особа, на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність - це третя особа, у тому числі засновник (учасник, акціонер), керівник боржника або інша особа, яка має право давати обов'язкові для боржника вказівки чи має змогу іншим чином визначати його дії, винна у доведенні боржника до банкрутства, та залучена до участі у справі ухвалою господарського суду в якості особи, на яку може бути покладена субсидіарна відповідальність, у порядку, визначеному статтею 61-1 цього Кодексу.

Рис. 1.

Відповідно, пропонується використовувати цей термін далі по тексту. У разі застосування такого визначення не потребуватиме змін частина друга статті 61 Кодексу.

Народними депутатами України пропонується також доповнити Кодекс статтею 61¹, якою визначатиметься порядок покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями боржника.

Цей порядок має передбачати, зокрема, такі етапи:

1) протягом шести місяців з дня ухвалення господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури ліквідатор зобов'язаний провести інвентаризацію, визначити початкову вартість майна банкрута та здійснити аналіз фінансового стану банкрута, а також скласти висновок про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство за результатом його проведення;

2) у разі, якщо за результатами проведеного аналізу фінансового стану банкрута вбачаються ознаки доведення боржника до банкрутства, ліквідатор зобов'язаний:

- у висновку про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство встановити перелік третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства, та вказати на дії/бездіяльність/рішення таких третіх осіб, які призвели до банкрутства боржника;

- протягом трьох днів із дати складання висновку про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство подати його до господарського суду разом з клопотанням про залучення третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, до участі у справі;

3) господарський суд має розглянути клопотання про залучення до участі у справі третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, в судовому засіданні за участю всіх зацікавлених осіб, за результатом якого постановляє ухвалу про:

- залучення до участі у справі третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність;
- відмову у залученні до участі у справі таких третіх осіб;

4) протягом строку, в межах якого ліквідатор зобов'язаний здійснити ліквідацію боржника, але не пізніше трьох років із дати ухвалення судом рішення про залучення до участі у справі третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, ліквідатор, кредитор має право заявити вимоги до таких осіб у розмірі різниці між сумою визнаних судом вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

Загалом не заперечуючи проти такого порядку, пропонуємо уточнити, що ліквідатор зобов'язаний у висновку про наявність або відсутність ознак доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій під час провадження у справі про банкрутство встановити перелік третіх осіб, які можуть бути винні у доведенні боржника до банкрутства, та вказати на дії/бездіяльність/рішення таких третіх осіб, які призвели до банкрутства боржника (частина друга запропонованої статті 61¹ Кодексу). Вбачається, що якщо господарський суд розглядає питання залучення до участі у справі третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, саме він має визначати вину (її наявність або відсутність) таких осіб.

У процедурі розгляду клопотання про залучення третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, до участі у справі можливо визначити перелік питань, які мають бути досліджені господарським судом. Власне перелік таких питань вже сформовано судовою практикою, але його законодавче закріплення, на нашу думку, сприятиме більш однозначному правозастосуванню (частина третя запропонованої статті 61¹ Кодексу). Позитивною є можливість оскарження ухвали господарського суду в апеляційному порядку. Водночас вбачається доцільним передбачити право суду вирішувати на цьому етапі питання щодо застосування заходів до забезпечення вимог кредиторів відносно третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства та на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність. Принагідно звертаємо увагу на пропозиції науковців, які, на нашу думку, заслуговують реалізації у Кодексі. Так О. Гаврилюк пропонує у нормах щодо субсидіарної відповідальності в процесі банкрутства враховувати витрати на запобіжні заходи, здійснені боржником та

третіми особами щодо запобігання банкрутству. Такі зміни можуть стимулювати осіб, на яких може бути покладена субсидіарна відповідальність, до раннього вжиття заходів і зменшувати ризики притягнення до субсидіарної відповідальності добросовісних посадових осіб боржника⁷.

У частині четвертій пропонованої статті 61¹ Кодексу формулювання також можуть бути спрощені, а саме: «ліквідатор, кредитор має право заявити вимоги до таких осіб у розмірі різниці між сумою визнаних судом вимог кредиторів і ліквідаційною масою, сформованою відповідно до частини першої статті 62 цього Кодексу».

Загалом запропонований народними депутатами України порядок притягнення осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства, до субсидіарної відповідальності умовно поділяє процедуру притягнення до такої відповідальності на два етапи, що забезпечує баланс інтересів як кредиторів, так і винних у доведенні боржника до банкрутства осіб, і має низку переваг (див. Рис. 2).

Рис.2.

Висновки. На нашу думку, законодавчі пропозиції народних депутатів України щодо визначення порядку покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб, які винні у доведенні боржника до банкрутства, є необхідними та актуальними. Водночас питання вдосконалення положень щодо субсидіарної відповідальності у процедурі банкрутства може бути вирішено більш комплексно, зокрема з урахуванням наданих пропозицій.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей*

⁷ Гаврилук О. Економічний аналіз права: як зробити законодавство про банкрутство прозорим та прогнозованим? Вебсайт «Закон і бізнес». URL: https://zib.com.ua/ua/165285-ekonomichnyi_analiz_prava_yak_zrobiti_zakonodavstvo_pro_bank.html

документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.